

Semináře MŠMT o vzdělávání sluchově postižených dětí

Ve dnech 25. a 26. listopadu 2003 pořádal odbor 24 – speciálního vzdělávání a institucionální výchovy MŠMT ve spolupráci se vzdělávací agenturou Aldea a Katedrou speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci dva odborné semináře.

Námětem prvního semináře v úterý 25. listopadu 2003 byla „**Pregraduální příprava budoucích učitelů sluchově postižených žáků a tvorba didaktických doplňkových materiálů (slovníků a dalších)**“ z cyklu „Znaková řeč, znakový jazyk – jejich úloha ve vzdělávání těžce sluchově postižených“. Úvodní slovo pronesla a moderátorkou byla **Mgr. Alena Keblová** z MŠMT. Na seminář dorazilo asi padesát účastníků, především zástupců speciálních škol pro sluchově postižené a také několik sluchově postižených pedagogů a studentů. Průběh celého semináře byl simultánně tlumočen do českého znakového jazyka.

První odborný referát přednesla **PhDr. Eva Suralová, Ph.D.** ze spolupřátající Katedry speciální pedagogiky PdF UP v Olomouci. Ve svém vystoupení seznámila přítomné s obsahem odborné přípravy studentů surdopedie v rámci studia speciální pedagogiky na PdF UP. V úvodu referátu zdůraznila dr. Suralová náročnost a význam vysokoškolské pregraduální přípravy budoucích učitelů sluchově postižených dětí a poukázala na fakt, že mezi nezbytné složky přípravy budoucích surdopedů patří i teoretické a praktické informace o vizuálně-motorických komunikačních systémech. Kvalita výuky znakového jazyka (nejen na vysokých školách) ovšem bývá často kritizována pro svou nekonceptnost a nízkou úroveň. Šetření, provedená v rámci plnění projektového úkolu ukázala, že pravděpodobnými důvody nedostatečné efektivity výuky znakového jazyka jsou (Suralová, 2003):

- jeho nedostatečně prezentovaná deskripce v odborné literatuře,
- nepropracovaná metodika výuky,
- nedostatek metodického materiálu a mnohdy jeho velmi diskutabilní úroveň,
- preferování znakové češtiny při výuce slyšícími lektory a
- nedostatečná jazyková kompetence v českém jazyce lektorů se sluchovým postižením zejména v pokročilejších etapách výuky.

Dále dr. Suralová představila a charakterizovala studijní programy zaměřené na zvyšování jazykové kompetence ve znakovém jazyce budoucích i současných surdopedů (včetně obsahové náplně a učebních plánů), realizované na PdF UP v Olomouci. Jsou to:

- rozšiřující studium speciální pedagogiky – surdopedie se zaměřením na znakový jazyk (kombinovaná forma, 3 roky)
- znakový jazyk pro studenty prezenční formy studia (1 rok)
- kurzy komunikačních dovedností neslyšících pro studenty prezenční formy studia (1 rok)
- návrh modulu vzdělávacího programu praktické výuky znakového jazyka (kombinovaná forma, 2 roky)

V rámci studia speciální pedagogiky a její disciplíny surdopedie na PdF UP v Olomouci tedy mají studenti možnost získání komunikační kompetence v českém znakovém jazyce na několika úrovních za vedení neslyšících i slyšících lektorů. Při studiu jsou rovněž seznamováni s teoretickými základy znakového jazyka.

Zajímavé srovnání se systémem vzdělávání budoucích pedagogů sluchově postižených dětí v České republice a na Slovensku poskytl příspěvek **PhDr. Dariny Tarcsiové, Ph.D.**, vedoucí Katedry pedagogiky sluchovo postižených Pedagogické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě. Dr. Tarcsiová nejprve charakterizovala současný model vysokoškolské přípravy budoucích speciálních pedagogů, který je na rozdíl od situace v České republice, realizován ve dvou studijních oborech (speciální pedagogika a učitelství pre speciálne školy), v rámci kterých si studenti volí specializaci na jednotlivé typy postižení. Při koncipování studijního programu pedagogiky sluchovo postižených respektovali tvůrci několik podmínek:

1. Připravit odborníky pro všechny typy škol, kde mohou být děti se sluchovým postižením (speciální školy, běžné a integrované školy),
2. připravit odborníky pro všechny věkové kategorie dětí (MŠ, ZŠ, SŠ),
3. připravit odborníky, kteří mají přehled o všech metodách vzdělávání
4. respektovat trendy, které jsou v pedagogice sluchově postižených
5. respektovat změny ve školských kolektivech.

Dalším rozdílem mezi českým a slovenským systémem studia speciální pedagogiky je doba studia. Zatímco v České republice je standardní délka studia učitelství pro 2. stupeň základních škol a speciální pedagogiky čtyři roky (učitelství pro 1. stupeň pět let),

na Slovensku je délka studia pedagogiky sluchovo postižených pro všechny stupně pět let. Po ukázce podrobného studijního plánu, který musí absolvovat každý absolvent, představila Dr. Tarcsiová zamýšlený a v současné době připravovaný model studia budoucích pedagogů sluchově postižených dětí v souvislosti s restrukturalizací studia. Od akademického roku 2005/2006 budou studenti studovat pouze jediný obor – speciální pedagogika – a její jednotlivé specializace. Dále bude studium rozděleno do tří stupňů:

- bakalářské (titul Bc.) – vychovatelé, asistenti učitele atd.
- magisterské (titul Mgr.) – učitelé
- doktorandské (titul Ph.D. uváděný za jménem)

Obdobná restrukturalizace studia speciální pedagogiky se připravuje i v České republice a doufejme, že přispěje k dalšímu zkvalitnění výuky budoucích pedagogů sluchově postižených dětí.

„Stav pregraduální přípravy pomáhajících profesí pro sluchově postižené na Univerzitě Hradec Králové“ prezentovala ve svém příspěvku **Mgr. Barbora Karlová**. Na Katedře speciální pedagogiky Pedagogické fakulty mají studenti možnost studovat dva bakalářské studijní obory (výchovná práce ve speciálních zařízeních a výchovná péče o smyslově postižené). Studiu problematiky sluchového postižení se věnuje především druhý ze jmenovaných studijních oborů – výchovná péče o smyslově postižené. V rámci studia tohoto oboru absolvují studenti kromě teoretických předmětů i čtyři semestry znakového jazyka a průběžné i souvislé praxe ve speciálních zařízeních. Od září 2004 bude zahájeno následné magisterské studium – speciální pedagogika rehabilitační a humanitární činnosti.

Velmi podnětný příspěvek na téma „Učitelé a jejich znakový jazyk“ přednesl **Mgr. Pavel Kučera** – sám sluchově postižený pedagog. V úvodu svého vystoupení poukázal na nejčastější chyby, kterých se dopouštějí učitelé v komunikaci znakovým jazykem. Jsou to:

- nejasné vyjádření hlavní myšlenky, dílčích příkladů a jejich vysvětlení,
- „nečitelné“ a nejasné znaky, uspěchané znakování,
- nedostatečné využití prostorového vyjadřování,
- nedostatečné využívání prostorových komunikačních prvků (mimika, pohyb očí a těla),
- nejasné spojování znaků s dalšími vizuálními prvky a pomůckami.

Dále formuloval zásady, které by měl pedagog dodržovat pro efektivnější výuku a na základě publikovaných poznatků a vlastních dlouholetých zkušeností vybral, okomentoval a na praktických příkladech názorně demonstroval sedm oblastí z lingvistických dovedností nezbytných pro efektivní komunikaci ve znakovém jazyce při vyučovacím procesu.

1. Čistá produkce znaků a prstové abecedy.
2. Výběr a užití znaků pro jasné zprostředkování obsahu.
3. Využití prostoru pro srozumitelné vymezení podstatných jmen a jejich vlastností.
4. Nemanuální komunikační prostředky pro přesné zprostředkování informace.
5. Klasifikátory používané pro popis a vyprávění o hmotném (hmatatelném) světě.
6. Přednáška (vyučovací hodina) využívající vizuální efekty.
7. Všeobecná schopnost komunikovat a být v interakci s žáky (se studenty).

Konkrétní výukovou pomůcku, určenou sluchově postiženým dětem a jejich učitelům, představily přítomným **Mgr. Marie Pavlíčková a Mgr. Jitka Tomšíčková**. Jedná se o obrázkové a výkladové slovníky pojmů k učebnicím přírodovědných předmětů na 1. stupni základní školy pro sluchově postižené (doposud byla zpracována témata živá příroda, člověk a vesmír). Slovníky vznikly jako praktický výstup diplomové práce, kterou obě autorky společně zpracovávaly. Každý ze tří dílů výkladových slovníků obsahuje několik kapitol, rozdělených do dvojstránek. Levá strana je vždy stranou obrázkovou, na pravé stránce jsou uvedeny abecedně seřazené pojmy a jejich definice týkající se obrázkové strany. Průvodcem výkladovými slovníky je komár Emil, který plní motivační funkci a podněcuje děti k dalšímu studiu a získávání nových poznatků. Výkladové slovníky obě autorky ověřovaly na několika základních i speciálních základních školách pro sluchově postižené a setkaly se s mnoha příznivými ohlasy z řad dětí i jejich pedagogů.

PhDr. PaedDr. Miloň Potměšil, Ph.D. z Katedry speciální pedagogiky PdF UP prezentoval aktuálně dokončovaný elektronický slovník znakového jazyka na CD-ROM se znakovou zásobou z oboru historie. Jeho cílem je sumarizovat pojmy a znaky českého znakového jazyka z oblasti historie a dát je k dispozici všem zájemcům o znakový jazyk. Obslužný program slovníku je navíc vytvořen takovým způsobem, že umožňuje doplňovat databázi znaků dle konkrétních požadavků a potřeb jednotlivých uživatelů a

kdokoli si tedy může vytvořit svůj vlastní slovník se znakovou zásobou z libovolného oboru.

S další elektronickou pomůckou seznámil přítomné **Mgr. Jiří Langer ml.**, rovněž z Katedry speciální pedagogiky PdF UP. Ve svém vystoupení představil sadu čtyř CD-ROMů s názvem *Znaková zásoba českého znakového jazyka – výukové CD-ROMy ke rozšiřujícímu studiu surdopedie se zaměřením na znakový jazyk 1 – 4 díl*. Tato výuková pomůcka, určená především studentům zmíněného studijního oboru, obsahuje celkem 3 200 znaků českého znakového jazyka natočených z čelního i bočního pohledu. Pokud bylo autorům známo více variant některých znaků, jsou všechny tyto varianty obsaženy). Znaky jsou rozděleny do 57 tematických celků a mnoha dalších podcelků, které respektují jednotlivé lekce rozšiřujícího studia surdopedie se zaměřením na znakový jazyk. Poslední – 4. díl – sady obsahuje také 13 vyprávěných příběhů v českém znakovém jazyce, na kterých si student/uživatel ověřuje dosud nabyté znalosti znakové zásoby českého znakového jazyka. Pro ověřování znalostí je rovněž možné využít službu “zkoušení“, při které obslužný program přehrává určený počet znaků zvoleného tématu a uživatel vybírá ze tří, pěti nebo sedmi nabízených možností významu znaku. Po dokončení zkoušení program vypočítá procentuální úspěšnost odpovědí a nabídne opakování špatných odpovědí. Ovšem sám autor zdůrazňuje, že představovaná sada CD-ROMů není učební pomůckou, učebnicí nebo slovníkem českého znakového jazyka. Je pouze rozsáhlým souborem znakové zásoby českého znakového jazyka a doplňkem k již zmíněnému rozšiřujícímu studijnímu programu. Není si možné myslet, že na základě používání této učební pomůcky si osvojíme znakový jazyk s jeho gramatikou atd. Sada CD-ROMů se může stát užitečnou pomůckou nejen pro studenty studia surdopedie se zaměřením na znakový jazyk na PdF UP, ale mohou ji využít všichni zájemci o český znakový jazyk. Do distribuce by se měla sada výukových CD-ROMů dostat v průběhu jara 2004. Do budoucna plánují autoři vydání výukové pomůcky i na DVD.

V závěru semináře vystoupili se svými příspěvky zástupce Oblastní unie neslyšících v Olomouci – **Bc. Ota Panský** a zástupce Unie neslyšících v Brně **Milan Poláček**. Bc. Ota Panský hovořil o významu pregraduální i postgraduální přípravy učitelů sluchově postižených dětí mj. v oblasti jejich komunikačních kompetencí v českém znakovém jazyce. Dále zdůraznil význam představených výukových pomůcek českého znakového jazyka, informoval přítomné o mezinárodním projektu Eurosign a svých zkušenostech se

zahraničními elektronickými slovníky a učebnicemi znakového jazyka. Milan Poláček – tlumočnický znakového jazyka, představil přítomným aktuálně vydaný 2. díl CD-ROMu *Kurz znakové řeči*, který podobně jako 1. díl prezentuje český znakový jazyk zábavnou formou. Tentokrát obsahuje znakovou zásobu z oblastí XXX a tři hrané scénky. Oznámil rovněž, že slavnostní křest 3. dílu *Kurzu znakové řeči* proběhne v průběhu jara 2004.

Z odevzdaných anketních lístků vyplynulo, že účastníky nejvíce zaujaly příspěvky PhDr. Dariny Tarcsiové a Mgr. Pavla Kučery. Kladně byly hodnoceny rovněž prezentace CD-ROMů a výkladového slovníku a většina uvedla, že pro ně seminář byl přínosem a získané poznatky využijí v praxi.

Tématem druhého semináře, který proběhl ve středu 26. listopadu 2003 byl **„Rozvoj řeči u sluchově postižených s kochleárním implantátem – výchova a vzdělávání“** z cyklu „Vzdělávání sluchově postižených – rozvoj řečové kultury“. Moderátorkou semináře opět byla **Mgr. Alena Keblová** a účastnilo se jej 59 posluchačů.

Jako první vystoupil **PhDr. PaedDr. Miloň Potměšil, Ph.D.** z Katedry speciální pedagogiky PdF UP. V úvodu svého příspěvku s potěšením konstatoval, že otázka kochleárních implantací sluchově postižených dětí je v České republice již víceméně úspěšně řešena, naznačil ale další cíl, kterým by se měla speciální pedagogika a příslušné medicínské obory zabývat – a to využitím kochleárního implantátu u dětí s kombinovaným postižením. Konkrétně se jedná o děti, jejichž postižení je vedle sluchového z oblastí:

- somatických postižení
- zrakových postižení
- poruch centrální nervové soustavy (poruchy senzomotorické integrity, psychomotorické retardace)
- mentální retardace
- vývojové retardace
- poruchy chování
- syndromy, jejichž součástí je těžká vada sluchu

Dr. Potměšil dále upozornil, že v dosavadní praxi při posuzování kandidátů pro implantaci se o kandidátech s kombinovaným postižením vůbec neuvažovalo a některé kombinace postižení byly dokonce považovány přímo za kontraindikace. Zdůraznil

ovšem, že do budoucna bude třeba se problematikou kochleární implantace dětí s kombinovaným postižením zabývat především kvůli stanovení cílů pro oblast výchovy a vzdělávání a následně i kvality života dětí s kombinovaným postižením. Poukázal ovšem také na fakt, že zatímco při implantaci sluchově postižených dětí je cílem rozvoj schopnosti komunikace dítěte mluvenou řečí, u dětí s kombinovaným postižením je cílem především podstatné zlepšení kvality života a rozvoj komunikace mluvenou řečí není tedy cílem primárním.

V závěru svého vystoupení dr. Potměšil konstatoval, že s rozvojem péče o osoby s kombinovaným postižením se stále více musíme zajímat o jejich výchovu a vzdělávání jako nedílnou součást zvyšování úrovně kvality života a měli bychom se maximálně využít potenciál, který nám kochleární implantace nabízí.

S informačním příspěvkem, o péči o děti kochleárním implantátem vystoupila **Mgr. Jarmila Konečná** z SPC pro sluchově postižené Ostrava-Poruba. Úvodem seznámila přítomné s počty a věkovou strukturou dosud implantovaných dětí, které jsou v péči SPC, zamítnutých implantací a současném školském zařazení dětí (integrované děti a děti navštěvující speciální školy pro sluchově postižené). Podrobněji Mgr. Konečná informovala o nově vzniklé speciální třídě pro implantované žáky, kterou navštěvuje sedm dětí, z toho pět implantovaných. Děti jsou v této třídě vzdělávány pouze orální metodou dle osnov základní školy (+ individuální logopedická péče). Výhledově se u některých dětí uvažuje o integraci do běžné ZŠ. Mgr. Konečná dále vyjmenovala objektivní předpoklady, podmínky, výhody i nevýhody školské integrace implantovaných dětí a jejich umístění ve speciální škole pro sluchově postižené. V závěru prezentovala Nottinghamskou stupnici úspěšnosti kochleární implantace poděkovala rodičům, učitelům a pracovníkům Centra pro kochleární implantaci dětí (CKID) za dlouholetou a trpělivou spolupráci.

Se dvěma příspěvky vystoupil **PhDr. Marian Groma, CSc.** z Katedry pedagogiky sluchovo postižených Pedagogické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě. Námětem prvního referátu byla problematika hodnocení vývoje sluchu a řeči u dětí s kochleárním implantátem. V úvodu vyjmenoval podmínky pro rozvoj sluchu a řeči u dětí s KI:

- orální způsob komunikace preferovaný v rodině
- auditivně-preverbální chování (navazování zrakového kontaktu, vokalizace, sledování pohybů artikulačních orgánů, kooperace)

- následná odborná péče
- angažovanost rodiny v terapii

Dále dr. Groma charakterizoval jednotlivé složky pooperační péče, přípravy dětí na nastavení řečového procesoru, primární cíle rehabilitace implantovaných dětí a fáze rozvíjení sluchových schopností (sluchový trénink, rozvíjení sluchové pozornosti a rozvíjení sluchové paměti).

V další části se přítomní seznámili s možnostmi diagnostikování sluchových schopností a porozumění řeči dětí s KI a jejich specifiky:

- tónová audiometrie
- slovní audiometrie
- slovní a větné testy (s obrázky a bez obrázků)

Velmi zajímavým byl přehled fází rozvoje sluchových schopností od okamžiku implantace.

Stupeň	Míra sluchové schopnosti	Časové období po implantaci
0	Nevnímá žádné zvuky	Před implantací
1	Vnímá zvuky okolí	3 měsíce po prvním nastavení KI
2	Rozlišuje zvuky okolí	Do 1 roku po implantaci
3	Rozlišuje slova bez odezírání podle obrázků	Po 1. roku po implantaci
4	Rozlišuje věty bez odezírání podle obrázků	Po 2. roku po implantaci
5	Opakuje jednoslabičná slova bez odezírání	Mezi 2. a 3. rokem po implantaci
6	Odpovídá na jednoduché otázky bez odezírání	Mezi 2. a 3. rokem po implantaci
7	Opakuje běžné 3 až 4 slovné věty bez odezírání	Okolo 3. roku po implantaci
8	Telefonuje	Po 3. roku po implantaci

V závěru příspěvku dr. Groma vymezil faktory, které podmiňují úspěšnost kochleární implantace u dětí a uvedl důvody, proč implantovat malé děti.

Ve svém druhém vystoupení se dr. Marian Groma zaměřil na pedagogické prostředí dětí s kochleárním implantátem, konkrétně na specifika a možnosti kochleární implantace, možnosti vzdělávání a integrační tendence implantovaných dětí. Dále uvedl faktory, které nejčastěji rozhodují o jejich případné integraci a formuloval několik závěrů týkajících se integrace implantovaných dětí a změnách jejich pedagogického prostředí:

- rozhodnutí rodičů integrovat své sluchově postižené dítě se objevuje již před provedením kochleární implantace,
- zařazení dítěte do speciální školy pro sluchově postižené určuje především výkon dítěte a dostupnost školy,
- nejvíc změn v pedagogickém prostředí dětí s kochleárním implantátem se vyskytuje v období přechodu z MŠ do ZŠ,
- kvalitní výkon během rehabilitace, dobré intelektové předpoklady a angažovanost rodinného prostředí jsou faktory, které nejčastěji vedou k přechodu ze speciálně pedagogického do běžného prostředí,
- zabezpečením speciálně pedagogického servisu v běžných škol by se mohlo docílit většího počtu dětí s kochleárním implantátem zařazených do integrovaných podmínek.

Závěrečný referát semináře přednesla **Bc. Veronika Di Cara** z Ústavu teorie a praxe ošetrovatelství 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Ve svém příspěvku nejprve charakterizovala základní pojmy týkající se kochleární implantace, popsala jednotlivé části, funkce a princip činnosti kochleárního implantátu, předpoklady jeho indikace a přínosy pro implantovaného člověka. Uvedené teoretické poznatky a předpoklady doplnila podrobnou a velmi podnětnou kazuistikou implantované klientky, pocházející ze Spojených států Amerických.

Z názorů účastníků semináře, obsažených v odevzdaných anketních lístcích je zřejmé, že seminář byl pro přítomné velmi podnětný, přinesl nové aktuální informace, umožnil srovnání aktuálních otázek kochleární implantace v České republice a na Slovensku a přispěl k obohacení speciálně pedagogické praxe.

Závěrem patří poděkovat všem organizátorům obou setkání, vystupujícím, tlumočnicím znakového jazyka a také všem přítomným, kteří svými praktickými dotazy a poznatky výrazně přispěli ke kvalitě seminářů.

Použitá literatura

1. KLUZOVÁ-PAVLÍČKOVÁ, M.; TOMŠÍČKOVÁ, J. *Pojmový slovník k učebnicím přírodovědných předmětů na prvním stupni základní školy pro sluchově postižené*. Olomouc, 2002. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Katedra speciální pedagogiky. Vedoucí práce PhDr. Eva Souralová, Ph.D.
2. LANGER, J.; PTÁČEK, V.; DVOŘÁK, K. *Znaková zásoba českého znakového jazyka – výukové CD-ROMy k rozšiřujícímu studiu surdopedie se zaměřením na znakový jazyk 1 – 4 díl.* (v tisku)
3. SOURALOVÁ, E. Komunikační systémy sluchově postižených v pregraduální přípravě studentů surdopedie. In *IV. Mezinárodní konference k problematice osob se specifickými potřebami*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. (v tisku)

Autor: Mgr. Jiří Langer ml., Katedra speciální pedagogiky, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, e-mail: Lubeck@email.cz